

POSITION UDEN FOR TEMA

STS-FORSKARE SOM SOFISTIKERADE POLICY-CENTRISKA SAMTIDSUTTRYCK

TORBJÖRN FRIBERG

Under mitt senaste fältarbete, mellan 2014 och 2015, studerade jag hur olika „representanter“ gjorde för att integrera akademien (forskning i bred mening) med industrier (entreprenörskap) och staten (politik). Den omgivande kontexten till fältarbetet var den planering som pågick av två världsledande forskningsanläggningar: ESS¹ och MAXIV.² Min studie baserades på deltagande observationer och intervjuer med policymakare (representanter för danska och svenska staten) forskare (representanter för biologi och teknik) och näringslivsiddkare (entreprenörer – representanter för tillämpad biologisk forskning) i ett omfattande nätverk. I detta sammanhang blev det snabbt klart att den underliggande organisatoriska policymodellen i nätverket var Triple Helix.³ Denna policymodell har som mål att uppmuntra ett förenande av de tre „helixarna“, dvs. akademien (forskare), industri (entreprenörer) och staten (policymakare). Allt i syfte att skapa nya innovativa miljöer. Den övergripande tanken med Triple Helix handlar om att öka regional, ekonomisk och social utveckling – som en slags kreativ policymodell för att kapitalisera den kunskap som produceras i innovativa nätverksamman-slutningar. Triple Helix-modellen hänger alltså tätt ihop med den samtida europeiska innovationspolitiken, där den kontrasteras mot: (1) en centraliserad modell vari staten kontrollerar akademien och industrin, och (2) *laissez-faire*-modellen varigenom akademien, staten och industrin samarbetar men dock bibehåller sina domängränser. Sammantaget går det att påstå att Triple Helix-modellen accepterar multiplicering och hybridisering av olika domäner och subjekt, vilket innebär en inställning som riktar sig bortom moderna gränsdragningar och centraliserade perspektiv (Etzkowitz 2004, 2005).

Under fältarbets gång hände det att jag läste en stor mängd STS-litteratur (Science and Technology Studies) i hopp om att erhålla teoretisk inspiration. Till min stora förvåning visade det sig emellertid att många av de konkreta uttryck som jag mötte i „fältet“ verkade ligga i linje med de sofistikerade argument som

framfördes av STS-forskare: multiplicitet och hybriditet. Exempelvis uttryckte många policymakare under fältarbetet att „1 + 1 måste göras till 3“, vilket implicerar en attityd om multiplicitet. Mer därtill argumenterade policymakarna för att „vi måste samarbeta över gränser för att kunna överleva världen“: en inställning som konstitueras av hybriditet. De båda grupperna, policymakare och STS-forskare, hade alltså likartade uttryck gällande organisering av det moderna samhället. I termer av Lévi-Strauss (2016:76-82) verkar det här handla om en variation av samma tema, där vi finner jämförbara uttryck mellan vardagliga policy avsikter och vetenskapliga tankar.

Med detta följer att jag här intar en position att betrakta STS-forskare som sofistikerade policy-centriska samtidsuttryck. Positionen utgår från kortare när läsningar av två betydande STS-böcker vilken sedermera utmynnar i en policy-antropologisk kritik. Syftet här är att åskådliggöra [vise] styrkan i den moderna antropologins reflexiva etos i samband med etnografi och kunskapsproduktion på geografisk „hemmaplan“ (se Hymes 1972). Detta är relevant i en samtid där den moderna antropologiska disciplinen verkar förlora mycket av sin etnografiska status till den idag så populära STS-forskningen. Exakt hur utbrett STS-forskningsfältet är inom antropologi är svårt att avgöra. Tydligt är dock att multiplicerande och hybridisering har inkorporerats i antropologisk metod på olika sätt (de la Cadena et al. 2015).

Mol och multiplicitet

I boken *The Body Multiple* (2002) får läsaren reda på att STS-forskaren Annemarie Mol har bedrivit fältarbete i ett holländskt universitetssjukhus. Mol påpekar att hon i rollen som etnograf har deltagit och observerat diagnosticering och behandling av kärlekskramp [hjärtkrampe som följer af åreforkalkning]. Boken är binärt, textuellt uppdelad med en övre huvudtext och en nedre undertext. I huvudtexten framställs det empiriska materialet (beskrivningar, citat osv) på ett förefallande fristående sätt från undertexten som är av mer filosofisk karaktär. Det är tydligt att den binära texten avspeglar den disciplinära approach som Mol säger sig representera: empirisk filosofi.

Som boktiteln indikerar har Mol fokus på multipla verkligheter. Hon tar utgångspunkt i argumentet att det inte finns något passivt objekt som kan skådas utifrån olika positioner eller perspektiv. Mol menar att vi bör förstå tillblivelsen och försvinnandet av objekt i relation till de praktiker varigenom de manipuleras. Alla objekt är sålunda mer än ett. Vad gäller kärlekskramp görs denna sjukdom (objekt) på många olika platser men hänger, enligt Mol, ihop med hjälp av dokument som skickas mellan platser.

Då Mol i rollen som etnograf har specifikt fokus på praktiker – görandet av den multipla sjukdomen på många olika platser – skriver hon att begreppet praxiografi är att föredra framför etnografi. Den främsta anledningen till användningen av praxiografi, menar Mol, är att söka koncentrera etnografens blick på praktikerns hand. I linje med praxiografidiskussionen skriver hon samtidigt om problematiken med performativitetetsbegreppet. I Mols värld är begreppet performativitet alltför tätt sammankopplat med onödigt komplexa teorier, vilket framkallar associationer till konstruktivism. För att undvika påståendet att kärlsjukdom är socialt konstruerat (performativt) använder Mol sig av begreppet „uppförande“ („enactment“). Återigen, detta görs på grundval av att söka ställa praktikerna i centrum.

Som läsare av empirisk filosofi, multipla verkligheter och praxiografi blir man nyfiken på hur allt detta förhåller sig till andra samhällsvetenskapliga studier. I detta sammanhang handlar det om att Mol vill söka utveckla etnografiska studier, speciellt vad gäller empiriska undersökningar av medicinska objekt. Med detta följer att hon argumenterar för att det finns två tidigare steg att ta hänsyn till. Det första steget handlar om att beakta hur samhällsvetare tillförde *illness* i syfte att lyfta fram patientens sjukdomsupplevelse. Detta som en slags kontrast till den objektiva sjukdomen (*disease*). Det andra steget handlar om att ägna uppmärksamhet till den samhällsvetenskapliga forskning som tar fasta på att läkares medicinska språkbruk bör förstås i relation till deras specifika perspektiv eller position (Mol är *inte* någon förespråkare av perspektiv eller position). Mot bakgrund av de båda stegen vill Mol utveckla ett tredje steg. Detta innebär att hon poängterar vikten av etnografiskt fokus på praktikaliteter, materialiteter och events, där „sjukdomen“ blir en del av själva görandet.

Vidare är det intressant att läsaren får ta del av själva materialinsamlingsprocessen:

Jeannette och jag utförde inte en sådan etnografi [att följa patienten]. Men det är fortfarande möjligt för oss att förstå de saker som vi skulle ha sett om vi hade följt honom i hans dagliga rutin. Vi kan lyssna på Herr Gerritsen som om han var *sin egen etnograf*. Inte en etnograf av känslor, mening eller perspektiv. Men någon som berättar om hur man lever med en försvagad kropp, hur den *görs* i praktiken (Mol 2002:15; översat og kursiveret af TF).

Mot bakgrund av Mols tidigare argumentation blir man som läsare aningen förvirrad. Först påstås att hon har fokus på *praktiker*, för att se hur objektet manipuleras och bli till multipelt, men anförtror sig sedermera till informanternas *tal* om praktiker. Mol och hennes assistent verkar delvis lita på de andras tal om praktiker snarare än på sina egna observationer av praktiker. Detta görs utifrån

antagandet att informanten (patienten) fungerar som sin egen etnograf. Men, som känt inom etnografisk forskning vet vi att människor ofta är motsägelsefulla i sina livsvärldar. Som påtalats på annat håll är det exempelvis inte ovanligt att idag finna miljöaktivister som förespråkar en renare planet samtidigt som de flyger jorden runt för att sprida sitt „gröna budskap“. Poängen här är att etnografen inte kan anta att informanternas verbala uttryck är de samma som deras faktiska praktiker då de mycket väl kan vara inkonsekventa (Berliner et al. 2016). Mols argumentation återkommer i liknande form i samband med att hon skriver att hon litar på den medicinska professionella gruppens utsagor gällande patienternas praktiker. Hon kallar alltså sjukvårdspersonalen för lekmanätnografer (Mol 2002:26). Ännu en gång förefaller hon lita på „den andres“ ord om praktiker. Detta klingar logiskt illa med ett praxiografiskt tillvägagångssätt.

Sammantaget argumenterar Mol för ett etnografiskt fokus på informanternas (patienter och läkare) praktiker men använder sig själv bitvis av deras egna verbala utsagor gällande allehanda praktiker. Snarare än ett robust etnografiskt projekt framstår då praxiografen som ett uttryck av Mols filosofiska längtan efter görande av multipla världar. Med detta förefaller det som om boken kan betraktas som ett uttryck för en sofistikerad filosofisk inställning som riktas mot en multiplicering av den moderna världen. En generell STS-inställning, som inledningsvis påtalats, delas av de policymakare jag mötte under mitt fältarbete.

Callon m.fl. och hybridisering

Boken *Acting in an Uncertain World. An Essay on Technical Democracy* (2011) är författad av tre STS-forskare, Michel Callon, Pierre Lascoumes och Yannick Barthe, som har sina hemvister i franska innovationscentrerade organisationer. I boken söker Callon m.fl. undersöka möjligheter att transformera kontroverser om exempelvis asbest, kärnkraftsavfall, fågelinfluensa till produktiva dialogformer. Utifrån en slags etnografisk grund söker de förstå och argumentera för vikten av att experter, samhällsmedlemmar och politiker bör sammanstråla i hybrida forum. Detta i syfte att „demokratisera demokratin“, som de själv uttrycker det. Som läsare får man emellertid inte ta del av den kritik som har framförts gentemot dialogisk demokratiska anspråk – harmoniska processer – som en nutida form av västerländsk hegemoni (Nader 1997; Mouffe 2005).

Callon m.fl. menar att de beslut som fattas i de hybrida forumen skall ligga till grund för upplösningen av de moderna gränsdragningar som finns mellan domäner (akademien, samhället och staten) och subjekt (specialister, lekmän och politiker). Bakgrunden till denna nya form av demokrati, menar författarna, bör förstås i relation till att vi lever i en alltmer osäker värld. I denna osäkra värld

förefaller specialister vara oförmögna att fatta egna beslut på basis av traditionell rationell kunskap. Härav är det tänkt att de hybrida forumen skall ligga till grund för konkreta beslut och lösningar av samtida tekniska och sociala problem. Genom hybridisering skall det skapas lärandesituationer varigenom nya möjliga lösningar kan uppstå, menar STS-forskarna. Lärandesituationerna innebär att de involverade subjekten hybridiserar olika dimensioner av debatten till „robusta lösningar“, något som antas vara bättre än traditionellt „goda lösningar“.

Som läsare undrar man hur det är tänkt att organisera de hybrida forumen. Svaret är, enligt författarna, att deltagarna skall avfärda två fundamentala moderna mekanismer – asymmetri och officiell representativitet – i organiseringen av produktiva hybrida forum. Callon m.fl. argumenterar starkt för att den första mekanismen (asymmetri) cementerar den dualistiska relationen mellan specialister och lekmän, vilket leder fram till att den förstnämnda gruppen upplyser den senare *då* underordnade gruppen. Detta gillar inte STS-forskarna eftersom då blir det svårt att hybridisera två olika kunskapsformerna på likvärdiga villkor. Vad gäller den andra mekanismen (modern representativitet) påtalas att denna ligger alltför nära ett vi-och-dom-tänkande, något som omöjliggör en hybridisering av olika grupper. Istället för att lyfta fram moderna representanter, som fackliga ledare och lokala rådgivare, vill STS-forskarna att de hybrida grupperna skall hitta nya representanter som bättre uttrycker deltagarnas begär. Callon m.fl. menar att de nya representanterna då har möjligheter till att förändra positioner och utveckla nya identiteter, vilket i sin turordning medför att de involverade deltagarna bättre kan placera sig i en rät horisontell linje med varandra. Harmonisera i kontroversiella situationer.

Genom att använda sig av en symmetrisk mekanism och nya representanter kan den hybridiserade gruppen lättare sträva bortom oppositioner som konstitueras av allehanda självintressen och andra principiella försvar. Den lucka som finns mellan specialister och lekmän kan reduceras:

[H]ybrida forum handlar om en utmaning, en partiell utmaning åtminstone, av de två stora uppdelningarna i våra västerländska samhällen: den uppdelning som skiljer specialister och lekmän åt, och den som distanserar vanliga medborgare från deras institutionella representanter. Dessa skillnader, och de asymmetrier som de medför, försvinner snabbt i hybrida forum (Callon et al. 2011:35; översat af TF).

I detta sammanhang blir det tydligt att STS-forskarna vill skapa vad Bruno Latour (1990) benämner vara a-moderna västerländska samhällen. Detta genom avståndstagande från moderna dikotomier. Med andra ord, de vill sammanblanda domäner och subjekt utefter antagandet att hybrida organisatoriska praktiker skapar säkrare samhällen för mänskligheten som helhet.

Sammanfattningsvis söker Callon m.fl. visa på hur a-modern organisering – hybridisering – är av allmänmännisklig godo i en alltmer oviss värld. Beväpnade med en symmetrisk princip och en a-modern representativitet finner läsaren en sofistikerad inställning riktad mot hybridisering av moderna samhällen: harmoniserande processer. Detta görs på grundval av uteslutandet av den forskning som kritiskt granskar dialogisk demokrati. I ljuset av denna icke-kritiska inställning är steget inte långt till de policymakare som jag observerade och intervjuade i Öresundsregionen. De båda grupperna är intresserad av gränsöverskridningar och hybridisering av allehanda domäner och subjekt.

Kritik från en policyantropologisk position

Inom den moderna antropologiska disciplinen har det sedan länge funnits ett reflexivt etos som innebär att etnografen bör undvika att producera kunskap om „de andra“ utifrån sina egna kontextuella, kulturella och politiska antaganden. Diskussionerna har främst berört västerländska etnografiska beskrivningar av de „exotiskt andra“ utanför Europas gränser. Med detta i tanken har jag på senare tid (Friberg 2017) påtalat att även etnografer på geografisk „hemmaplan“ bör sträva efter att söka upprätthålla ett etnografiskt etos. Med detta följer att etnografen på „hemmaplan“ söker undvika att väga, mäta och värdera socialitet och materialitet genom en central innovationspolicyapparat. Denna form av distansering går ut på att etnografen (1) förhåller sig självreflexiv gentemot samtida hegemoniska policydiskurs, och (2) kritiskt sammankopplar rådande policyideal till historia, plats och politiska projekt. Avsikten är att etnografen (*a priori*) bättre skall kunna förstå sig själv som en kunskapsproducent i linje med rådande tid, plats och politik. De två stegen medför, förhoppningsvis, ett upprättande av en a-centrisk forskningslinje med avsikt att intervensera i den hegemoniska policy-centrism. Forskningslinjen medför att policymakarna (som använder sig av Triple Helix-modellen) i regionala nätverk och de STS-forskare (som använder sig av teoretiska antaganden som multiplicitet och hybriditet) betraktas som etnografiska studieobjekt. Vad gäller STS-forskarna bör de betraktas som sofistikerade policyuttryck, snarare än teoretiska inspirationskällor, för etnografer med intresse att undersöka innovationspolitikens samtida utbredning i Europa. De uttrycker en variation av policytemat: a-modernism.

Noter

1. ESS är ett gemensamt europeiskt forskningsprojekt, där Sverige och Danmark står som huvudvärdar. Målet är att bygga ett tvärvetenskapligt forskningscenter (i Lund, Sverige) baserat

på världens mest kraftfulla neutronkälla. Världsledande forskare och politiker hävdar att ESS kommer att vara upp till 100 gånger kraftfullare än andra liknande världsledande anläggningar, och det lyfts fram som det största infrastrukturprojektet för vetenskap och teknik som någonsin byggts.

2. MAX IV är ett högteknologiskt laboratorium för experimentell fysik och omfattar tre forskningsområden: accelerationsfysik, synkrotronstrålning och kärnfysik med energiska elektroner. Forskarna utför experiment i syfte att undersöka olika materials struktur.
3. Triple Helix brukar presenteras som en „naturlig modell“, som en andra revolution i universitetets 800 åriga historia. Detta innebär att representanterna för modellen föreställer sig en naturlig utveckling från undervisning (cirkulation av kunskap) till undervisning och forskning (cirkulation och produktion av kunskap) och vidare till entreprenöriell aktivitet (cirkulation, produktion och kapitalisering av kunskap) (Krige 2004).

Litteratur

- Berliner, David, Michael Lambek, Richard Shweder, Richard Irvine & Albert Piette
2016 Anthropology and the Study of Contradictions. *Hau: Journal of Ethnographic Theory* 6(1):1-27.
- Callon, Michel, Pierre Lascoumes & Yannick Barthe
2011 Acting in an Uncertain World. An Essay on Technical Democracy. Massachusetts: MIT Press.
- de la Cadena, Marisol, Marianne E. Lien, Mario Blaser, Casper Bruun Jensen, Tess Lea, Atsuro Morita, Heather A. Swanson, Gro B. Ween, Paige West & Margaret J. Wiener
2015 Anthropology and STS. Generative Interfaces, Multiple Locations. *Hau: Journal of Ethnographic Theory* 5(1):437-75.
- Etzkowitz, Henry
2004 The Triple Helix and the Rise of the Entrepreneurial University. In: K. Grandin, N. Wormbs & S. Widmalm (eds): *The Science-Industry Nexus. History, Policy, Implications*. Pp. 69-91. Sagamore Beach, MA: Science History Publications.
2005 *Trippelhelix – den nya innovationsmodellen: högskola, näringsliv och myndigheter i samverkan*. Stockholm: SNS Förlag.
- Friberg, Torbjörn
2017 From Ethnocentrism to Policy-Centrism. *Ethnography and Education*. Online: <https://doi.org/10.1080/17457823.2017.1365254>.
- Hymes, Dell H. (ed.)
1972 *Reinventing Anthropology*. New York: Pantheon Books.
- Krige, John
2004 Industrialization of Research Commentary. In *Praise of Specificity*. In: K. Grandin, N. Wormbs & S. Widmalm (eds): *The Science-Industry Nexus. History, Policy, Implications*. Pp. 133-40. Sagamore Beach, MA: Science History Publications.
- Latour, Bruno
1990 Postmodern? No, Simply Amodern! Steps Towards an Anthropology of Science. *Studies in the History and Philosophy of Science* 21:145-71.
- Lévi-Strauss, Claude
2016 *We Are All Cannibals. And Other Essays*. New York: Columbia University Press.

Mol, Annemarie
2002 The Body Multiple. Ontology in Medical Practice. USA: Duke University Press.

Mouffe, Chantal
2005 On the Political. London: Routledge.

Nader, Laura
1997 Controlling Processes. Tracing the Dynamic Components of Power. *Current Anthropology* 38(5):711-23.